

naše dnešní metropole či střeoevropské prostředí obecně, kde masmédia přispívají k nivelizaci jazyka, byť se nejedná o jev absolutní. Je zajímavé, že text směřující k chlupatým hrubiánům je napsán česky, ač vlastní biblický text je v překladu německém, interpretace tohoto detailu se však zdržím. V souvislosti s navrženým dekódováním devízy máme možná ještě jednu památku, která by mohla ukazovat Václava IV. jako člověka, kterému byl podobný druh nadsázky blízký, totiž tzv. Věžníka ve Staroměstské mostecké věži. Postava si totiž vykasává plášť a chybí málo k tomu, aby své vbrzku odhalené pozadí nasměrovala ke katedrále a k Pražskému hradu, k němuž je zatím otočena čelem. Podle výkladu Jaromíra Homolky by mohlo jít o svérázný pozdrav od krále, který přesídlil na pravý vltavský břeh a s Hradem, potažmo celou českou a říšskou politikou, chtěl mít pramálo společného.

Jestliže Václavovy rukopisy jsou u nás notoricky známé, kapitola o textilních představuje svět začasťe opomíjený. Ač v některých detailech je pro mne starší zahraniční literatura, kterou autor poctivě cituje, důvěryhodnější (např. určení zvířeny či pohlaví postav), přínosnost této části tím není nijak narušena. Přínosná je ostatně celá kniha, která, vzdor drobným výhradám, nutí čtenáře přemýšlet a domýšlet, jak jsem se pokusil naznačit v předešlém odstavci.

Jak vyplývá již z citovaného úvodu, nejedná se o knihu určenou primárně vědecké obci, ač i ta v ní může najít inspiraci. Ba právě naopak, je to kniha povýtce populárně-naučná, která čtenáře seznamuje s důkladně sesbíraným materiálem zahraničních i českých badatelů. O nových pohledech, které nám Šmahel předestírá nejvíce v rozboru ornamentiky Bible Václava IV., byla již řeč. Výborně zvolené téma a šťastně nadnesené jazykové prostředky, doplněné vynikající grafickou úpravou, to vše činí ze Šmahelova díla knihu hodnou pozornosti, která snad přesvědčí nejen laika o tom, že stojí za to věnovat pozornost středověku a hledat v houštinách pergamenových listin divé muže, statné reky, sličné panny a bájně jednorožce, a nejen je. Kéž by podobných kratochvilných knih vznikalo více.

TOMÁŠ GAUDEK

Michael VAN DUSSEN, *From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 2012

217 s., ISBN 978-1-107-01679-8

Knihy zahraničních autorů o starších českých dějinách jsou stále vzácné. O to větší zvědavost vyvolává Van Dussenova monografie již svým úvodním zamyšlením nazvaným *Beyond reformist historiography: communication in Schism Europe*. Hned v druhém odstavci vysvitne, že autor se bude zabývat širší škálou textů, jež se díky politickým aliancím anglického dvora s Českým královstvím dostaly z Británie do střední Evropy, než brala v potaz literatura jednostranně zaměřená na komunikaci raných reformních ohnisek. Třebaže Anglie v období schizmatu zaostávala

v produkci knih za střední Evropou, přesto tok rukopisů směřoval především odtud do Čech, a nikoli naopak. Autor poněkud pythicky naznačuje, že příběh jeho knihy se nebude ani tak týkat textové transmise a komunikace „asistované řídicí rukou Prozřetelnosti“, jako spíše otázky, jak se texty a ideje proměnily prostřednictvím materiálních (objektivních?) a lidských intervencí. Autora dále bude zajímat, jaké podoby nabyly anglicko-české kontakty během schizmatu.

Necháme-li stranou nejnovější teoretické podněty, v nichž Van Dussen hledal inspiraci, trochu klopýtáme o další programové sdělení, podle něhož má jít o první knižní práci zaměřenou na lollardsko-husitskou komunikaci. To lze vzhledem k již dosti početné literatuře sotva přijmout,¹ takže spíše jde o první větší studii, která téma zkoumá v optice vzrůstajících možností pro mezinárodní cestování a komunikaci v důsledku papežského rozkolu. Autorovou proklamací se však nebudeme vázat a pokusíme se postihnout přínos knihy z badatelského hlediska.

Novost pohledu především, tak by bylo možné vystihnout ústřední výkladovou linii první kapitoly, věnované královně Anně, ženě anglického krále Richarda II. Autorovým cílem není totiž objevit skutečnou, tj. „historickou Annu“, nýbrž doložit ideologickou promiskuitu symbolické použitelnosti královnina působení či dějinného obrazu. Jinými slovy to znamená, že „ideu Anny“ (rozuměj jejího náboženského života a odkazu) si nemohli exkluzivně přivlastňovat ani wyclifité, ani jejich ortodoxní odpůrci. Podle tradičního narativu wyclifité vešli do kontaktu s husity právě v důsledku Annina pobytu v Anglii. To však více méně platí jen pro protestanty a jmenovitě martyrologa Johna Foxe, zatímco moderní badatelé jsou v tomto ohledu velice střízliví. Nanejvýš připomínají roli královny Anny jako *virgo mediatrix*, její žádost o amnestii povstalců z roku 1381 anebo Wyclifovu pochvalnou zmínku, že královna Anna vlastní evangelium v trojjazyčné podobě.²

Poněkud překvapuje, že pro Van Dussena kulturní a duchovní výměna mezi Británií a Prahou začíná teprve sňatkem lucemburské princezny. Z doby bezprostředně předcházející tu stačí uvést mistra Vojtěcha Raňkova z Ježova, který se v letech 1356–1357 v Oxfordu seznámil s Richardem Fitz-Ralphem, nebo augustiniánského eremitu Jana Klenkoka († 1374), jenž si z oxfordského pobytu přinesl spisy Richarda Billinghamu a nejspíše i jiných logiků. Do třetice i znalost Wyclifových děl je na pražské univerzitě doložena několik let před příjezdem princezny Anny do Anglie. Četné komunikační vazby i zavedené cestovní trasy, po nichž putovali řeholníci, univerzitní studenti a profesori, lze tudíž registrovat již před vypuknutím schizmatu.

Další četba čtenáře odmění netušeným objevem zápisků neznámého cestovatele, který v době mezi smrtí dvou proslulých členů lucemburské dynastie, královny Anny († 1394) a Jana Zhořeleckého († 1396), putoval z Prahy přes Řezno, Frankfurt, Kolín a Brusel do Paříže, odtud do Calais, kde se přeplavil do Doveru. Další cesta ho

1) Mám tu na mysli mimo jiné práce Johanna Losertha, Katheriny Walsh, F. M. Bartoše a Jaroslava Kadlece.

2) Podrobně k tomu Katherine WALSH v závažné studii, kterou autor nezmiňuje: *Lollardisch-hussitische Reformbestrebungen in Umkreis und Gefolgschaft der Luxemburgerin Anna, Königin von England (1382–1394)*, in: *Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter*, hg. von František Šmahel unter Mitarbeit von Elisabeth Müller-Luckner, München 1998, s. 88–96.

vedla k hrobu Tomáše Becketa do Cantenbury, odkud zamířil do Londýna.³ Ve Westminsterském opatství vzbudily jeho obdiv náhrobky anglických králů, jmenovitě též pomník královny Anny s mnoha epitafy. Náš cestovatel si je zapsal, musel tedy být dobrý latiník, a Van Dussen je z rukopisu pražské metropolitní kapituly H 15 pečlivě vydal, přeložil a opatřil komentářem. Jedna z těchto chval – eulogií,⁴ která je označena jako epitaf, se dochovala i v kapitulním rukopise D 12, který však obsahuje i texty s lollardsko-husitskou konotací. V každém případě tu Van Dussen domácí badatele zaskočil a dal jim příležitost k širším reflexím.

Kapitulní rukopis D 12 mimo jiné obsahuje jeden ze spisů „excentrického poustevníka“ Richarda Rolleho (ca 1300–1349), jímž se Van Dussen zabývá v druhé kapitole. Jeho díla byla z hlediska pravověří nezávadná, proto jejich rozšíření v Čechách nic nebránilo, zvláště když některá z nich měli v oblibě i angličtí wyclifité a lollardi. O tom Van Dussen ví, přesto však ve frekvenci a cirkulaci Rolleových spisů v Čechách spatřuje doklad přehlížené nebo opomíjené doktrinární šíře transferu anglických duchovních podnětů do pražského kulturního okruhu. Nic proti tomu, zvláště dosti reálná spojitost s arcibiskupem Janem Jenštejnem si zaslouží pozornosti, je však třeba vzít také v úvahu, že Hus sám i další představitelé české reformace se běžně odvolávali na církevní Otce i „moderní“ autory. To, že husité Wyclifa a některé jiné autority preferovali, ještě neznamená, že je ostatní odvrhovali. Příznačné jsou z tohoto hlediska nejstarší katalogy pražských univerzitních knihoven husitského období. V katalogu koleje Národa českého ostatně nalezneme dva Van Dussenem nepovšimnuté rukopisy žaltáře s glosou Richarda Rolleho.⁵

Třetí kapitola o importované herezi a formování lollardsko-husitského společenství autor začíná barvitým vylíčením spálení Wyclifových knih ve dvoře pražského arcibiskupa dne 16. června 1410. Další text pak přináší subtilní analýzu jinak dobře známé korespondence mezi lollardy a husity. Z jednotlivin zaujme hledání odpovědi na staronovou otázku, zda Šimonem, o němž se Hus zmiňuje v dopise Richardu Wychovi, byl či nebyl mistr Šimon z Tišnova. Další bádání bude muset přihlédnout i k následující kapitole, zabývající se převážně anglickou diplomacií proti herezi v letech 1411–1416. Kontrola evropské komunikační sítě (myslí se tím zejména mezi Anglií a Čechami) se před počátkem kostnického koncilu soustřeďovala více na autenticitu ověřovacích znamení a textů než na vlastní heretickou nákazu. Krok za krokem však kontroverze kolem šíření wyclifského a lollardského učení na kontinent jednak zvyšovaly ostrážitost církevních instancí v samotné Anglii, jednak vyvolávaly v politicko-diplomatické rovině intenzivní potřebu obhájit pravověrnost anglické koruny alespoň v očích římského krále Zikmunda Lucemburského. Zatímco české či „reformně zaměřené“ dějepisceví se věnovalo především misi Johna Stokese, Van Dussen se soustředil i na jeho průvodce Hartunga von Clux.

3) Není tu místa na úvahy, kdo by tímto cestovatelem mohl být, neboť k tomu by bylo třeba podrobně prostudovat jeho zápisky.

4) Výraz „eulogium“ *Slovník středověké latiny v českých zemích* neuvádí.

5) V prvním abecedáři Nationis se vyskytuje dvakrát *Glosa super psalterio* (B39, B40), druhý titul je identický s dochovaným rukopisem Národní knihovny ČR V D 4, který Van Dussen uvádí. Otázkou je, zda tomuto Richardovi nenáleželo i autorství traktátu *De caritate* (P25).

Právě zmíněný diplomat mohl podle Van Dussena zprostředkovat králi Zikmundovi zprávy o neúspěšném povstání sira Johna Oldcastla z roku 1414, neboť v dané době skutečně pobýval v Anglii.⁶ Až dosud byly *novitates de Anglia* známy jen z verze, kterou roku 1850 publikoval Jodok Stülz. Van Dussen našel další znění v treboňském rukopise A 16. Kritické vydání obou textů spolu s komentářem i anglickým překladem v Appendixu B lze jen uvítat. Výklad v textu kapitoly přináší cenné detaily týkající se samotné události i kontaktů mezi Jindřichem V. a římským králem Zikmundem.

Závěrečná kapitola objasňuje dozvuky české hereze v anglické náboženské polemice v období od konce kostnického koncilu do počátku reformace. V 15. století se tu do popředí pozornosti dostali tři teologové, Tomáš Netter, Reginald Pecock a Tomáš Gascoigne. Zatímco Netter ve svém *Doctrinale fidei ecclesie* podnikl frontální útok na Wyclifovu nauku, Pecock se zaměřil na stále živé lollardství. Konečně Gascoigne v *Dictionarium theologicum* při odsudku hereze Jana Husa a zvláště Petra Payna neopomenul uvést, že sama církev tonula v korupci a zlořádech. Ze vzdělanců následujícího století se letmo dostali ke slovu Tomáš More a kardinál Tomáš Wolsey.

Nejen úvod, ale i závěrečné shrnutí jako by patřilo k jiné knize, než jsme pozorně dočetli. Poněkud apriorní kritika „reformní školy“, přehlížející kromě Wyclifa vše, co jako duchovní import z Anglie od počátku schizmatu až do nástupu evropské reformace přicházelo, vyznívá nepřesvědčivě. Spisy Richarda Rolleho, na něž Van Dussen upozornil, působí jako osamocený ostrůvek vůči olbřímému myšlenkovému impulzu Jana Wyclifa. Nejen v knižní podobě, ale i na kazatelkách, v přednáškových sálech, studentských krčmách a v diplomatické korespondenci anglický *doctor evangelicus* byl po dobu zhruba dvaceti let všudypřítomný. A to ani nebereme v potaz, že právě v Čechách, nikoli v Oxfordu, došlo k prvnímu utřídění a indexování Wyclifovy literární pozůstalosti.⁷ Je ovšem přirozené, že právě proti Wyclifovi směřovala církevní kritika, a to nejen z jeho vlasti. Dosavadní bádání ji nepřehlíželo, teprve dnes se jí však věnuje větší pozornost. Stále ještě je co objevovat a nově promyšlet.

Hozená rukavice nemohla zůstat bez odpovědi. Kritické čtení však nebrání ocenit autorovo úsilí o nové pohledy a interpretace. Sympatická je zejména pozornost, kterou Van Dussen věnoval textům samotným, z nichž některé pečlivě vydal. Prioritně sledovaný průzkum různých druhů soudobých komunikací skončil ke škodě věci na půli cesty, neboť stranou zůstaly některé poznatky historicky zaměřeného studia.⁸ Jestliže se mi však počáteční autorovo prohlášení o prvním knižním zpracování tématu zdálo nadnesené, závěrem přiznávám, že tomu tak *cum grano salis* skutečně je.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

6) Údaje o jeho itineráři uvádí Friedrich Bernward FAHLBUSCH, *Hartung von Klux. Ritter König Heinrichs V. – Rat Kaiser Sigmunds*, in: *Studia Luxemburgensia. Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag*, hg. F. B. Fahlbusch – Peter Johannek, Warendorf 1989, s. 361–363. Autorovi tato cenná studie unikla.

7) Zcela zásadní poznatky přinesly (nejen v tomto ohledu) publikace Anne Hudson, které jsou souborně přístupné v její knize *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, Aldershot – Burlington 2008.

8) Připomínám tu mimo jiné roli mistra Vojtěcha Raňkova z Ježova, diplomatické mise Václava IV. a studijní pobyty mistra Jeronýma Pražského.